

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

Szabó T. Attila egy levele Illyés Gyulának a régi magyar nyelv stílusában*

A Magyar Nyelv 2007/4. számában jelent meg „Szabó T. Attila egy levele Illyés Gyulához és ami körülötte feltárult. Szabó T. Attila és Illyés Gyula kapcsolatáról” című cikkem (A. MOLNÁR 2007.). Ennek az indítékát ANTAL ÁRPÁD kolozsvári professzornak egy Szabó T. Attilára emlékező írása szolgáltatta (ANTAL 1997.). ILLYÉS GYULA 1977 karácsonyán és 1978. január 1-jén jelentette meg a Magyar Nemzetben híres, „Válasz Herdernek és Adynak” című esszéjét, amelyben főleg a Trianon után kisebbségbe került magyarság problémáival foglalkozott, anyanyelvhasználatuk korlátaival is. Nem nevezte ugyan néven, de nyilvánvaló volt, hogy a jelenben mondandója jó része a Ceaușescu vezette Romániának szól. Nem sokkal később a hivatalos román politika féktelen sajtóhadjáratot indított ellene, s a hazai párt- és állami vezetés sem nyújtott neki teljes, megfelelő védelmet, az esszéjét is tartalmazó, már kinyomtatott gyűjteményes kötetét, a „Szellem és erőszak”-ot pedig nem engedték terjeszteni. (Igaz, ennek a politikai konfliktus, a retorzió tompítására való törekvés is oka volt.) Mint ANTAL (1997: 15) megemlíttette, Szabó T. ekkortájt küldött Illyésnek egy, a régi magyar nyelv stílusában írt levelet, amelyben megköszönte, hogy felemelte szavát jogaik, anyanyelvhasználatuk védelmében. E levelet Antal közvetítésével egy nála időző pesti házaspár juttatta el Illyéshez. Illyés és Szabó T. személyesen is ismerték egymást; Szabó T.

* Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár 76.

Attila és felesége egy korábbi magyarországi útjukon meglátogatták Illyéséket, s Szabó T. Attila és Illyés Gyula a magyar nemzet sorskérdéseiről is elbeszéltek.

Szabó T. Attila születésének centenáriuma (2006.) s Kolozsváron egy előadást is tartva róla és fő művéről, az „Erdélyi magyar szótörténeti tár”-ról, gondoltam, előtte az Illyés Archívumban (Budapest) utánanézek ennek a levélnek. Ott azonban, bár a hagyaték feldolgozás alatt álló részében is keresték, nem találták. ANTAL ÁRPÁDDAL szintén kapcsolatba léptem, s kiderült, ő is kereste már az Archívumban ezt a levelet, de szintén sikertelenül. Érdeklődésemre azt is megírta, hogy az említett levelet Máté Jakab nyelvész és felesége vitték át és juttatták el Illyés Gyuláékhoz. Mátéék ugyanis Kolozsváron jártak nála, s kérésükre átvitte őket a szomszédjában lakó Szabó T. Attilához, ahol Illyés említett cikkéről is beszélgettek. S miután visszamentek, Szabó T. vagy félóra múlva ájtött hozzá, s odaadott neki egy Illyésnek továbbítandó levelet, amit azonban ő csak később tudott átadni Mátééknak, mert akkor ők már elmentek. Egy Illyés Gyulának szóló levelet Romániából akkor nem volt ajánlatos postán küldeni, csak megbízható közvetítő által.

Közben Szabó T. Attila és Illyés Gyula kapcsolata körül tovább kutakodtam, s megírtam (kibővítve) MNy.-beli említett cikkemet, amelyben kettejük egyéb (kisebb terjedelmű) levelezésére, az egymásnak küldött dedikált könyveikre is kitértem, s ezekhez mintegy háttérül Illyés cikkére, az azt létrehozó és a cikk visszhangja utáni, a magyar kisebbségekkel kapcsolatos kultúrpolitikai helyzetre, tényekre is. (Ezúttal is megköszönöm azt a segítséget, amelyet munkám során az Illyés Archívumtól, annak vezetőjétől, STAUDER MÁRIÁTÓL, valamint ILLYÉS MÁRIÁTÓL és másoktól kaptam, illetve kolozsváriaktól, elsősorban ANTAL ÁRPÁDTÓL.)

Cikkem megjelenése után néhány nappal STAUDER MÁRIA ímélnél arról értesített, hogy ILLYÉS MÁRIA (Illyés Gyula leánya) az Illyés-lakásban az előre rendezetlen anyagban megtalálta a keresett levelet, s annak fényképét elektronikus úton el is küldte neki, ő pedig még aznap az ímélje csatolmányaként nekem. (A levél egyelőre feldolgozás alatt áll, jelzete még nincs.) ANTAL ÁRPÁD jól emlékezett, a levél valóban úgy féllapnyi terjedelmű, kézzel írt, s hasonló tartalmú ahhoz, amit említett. Az 1977-es esszére ugyan közvetlen utalás nincs benne, de a magyar nemzet oltalmazásáért mondott köszönet nyilván erre a cikkre is utal. Az időpont viszont némileg eltér, a levél 1982. november elején kelt, és tulajdonképpen Illyés Gyula nyolcvanadik születésnapjára szóló köszöntés. IFJ. SZABÓ T. ATTILA szerint a siettség magyarázza a levél meglehetősen rendetlen külalakját, édesapja egyébként ilyen levelet nemigen adott ki a keze közül. Magam úgy látom, az nem rendetlen, bár valóban nincs olyan kiegyensúlyozott írású, mint a többi négy, amit Szabó T. Illyésnek küldött. Mivel Szabó T. Attila még a látogatásuk alatt akarhatta levinni Mátééknak, nyilván a megfogalmazáson sem volt sok ideje gondolkodni. Hirtelen támadhatott az az ötlete – és talán biztonsági okokból is –, hogy a levelet régies stílusban írja. Megszólítás sincs benne, de Illyés Gyula neve szerepel a második sorban, a levél végén pedig van aláírás. A levél szövegét az alábbiakban betűhűen közlöm, a bekezdéseket megtartom, a sorokat azonban csak a keltezésnél és az aláírásnál.

A magyar Poéták megkoszorúzott Fejedelmének,
 Illyés Gyulának Tisztelet és Hála Adás! Midőn készséges
 és hűséges szolgálatomat írom Kezjelmednek, az egyedül Bölcs és mindenható Úr Istentől minden idvességés
 Jókat, egészségés, hosszú Életet, minden dolgokban boldog,
 reverenciás Úr Menetelt kívánom Kezjelmednek, ve-
 retett kedvességgel szeretemben.

A Fortuna nehezen forgandó, sörnyű süstéken
 és iszogatós Örvényeken veszedelmesett emberi Élet
 hánykodó hajójának rebe érkeztetők, a nyolcadik század
 ostentáló fordulóján sívóbeli, nagy szeretettel és slálla
 Adással emlékezünk Te Kezjelmedre mint aki a
 fenekelő ellenség asarholásai közepette pusztulásra
 hajzó, de elpusztíthatatlan szegény Nemzetünknek
 állhatatos, furdhatatlan és rettenhetetlen Óltalmánál
 fogoróddol, nemkülömben a Te Kezjelmeddel bájostuló,
 dajkálkodó, hűsödő Magyarokra, Flóra asvagra.
 Kívánjuk, hogy mind a hetten aróben, egészségben
 forgolóddassatok dolgaitokban, Dolgaiukban mind
 az időnek végeiglen.

Hűtestőssággal szeretemben őszinte szeretettel
 és meleg barátsággal küldi ~~szív~~ hűsöntését
 Hólt Kolosvást, az Urnak 1882.
 ostentéjében Minden hevetek
 innapja után való Istentől
 Kezjelmednek méltatlan
 szolgálja, legkisebb barátja
 Szabó T. Attila nyos

Szabó T. Attila Illyés Gyulához írott levelének hasonmása

A magyar Poéták megkoszorúzott Fejedelmének, Illyés Gyulának Tisztelet és Hála Adás!¹ Midőn készséges és hűséges szolgálatomat írom Kezjelmednek, az egyedül Bölcs és mindenható Úr Istentől minden idvességés Jókat, egészségés, hosszú Életet, minden dol-

¹ „Tisztelet és Hála Adás”. A megszólításban ez a régies szerkezet talán a Pécsi Király Imre (†1641 k.) szerzte „Dicsőült helyeken...” kezdetű ének nem tudatos reminiscenciája. Ez Diószegi Sámuel átdolgozásában (1806.) került be a mai magyarországi református énekeskönyvbe is (vö. pl. Énekeskönyv magyar reformátusok használatára. Bp., 1995.), ott a 278. ének, amelynek nyolcadik, viszonlag gyakrabban énekelt versszaka így kezdődik: „Dicséret, dicsőség, *tisztesség és hálaadás*.” A *tisztesség* jelentése itt ’tisztület’. Tudjuk, Szabó T. Attilának református teológiai végzettsége is volt, noha lelkeszi munkát – pályájának egy egész rövid kezdeti szakaszától eltekintve – nem végzett.

gokban boldog, szerencsés Elő Menetelt kívánok Kegyelmednek, szeretett kedvességgel egyetemben.

A Fortuna szekerén forgandó, szörnyű szirteken és iszonyatos Örvényeken veszedelmezett emberi Élet hánykódó hajójának révbe érkeztek, a nyolcvanadik esztendő fordulóján szívbeli, nagy szeretettel és Hála Adással emlékezünk Te Kegyelmedre mint aki a fenedő ellenség acsarkodásai közepette pusztulásra hanyatló, de elpusztíthatatlan szegény Nemzetünknek állhatatos, fáradhatatlan és rettenthetetlen Oltalmazásában forgolódo, nemkülömben a Te Kegyelmeddel bajoskodó, dajkálkodó, küszködő Nagyasszonyra, Flóra asszonyra. Kívánjuk, hogy mind a ketten erőben, egészségben forgolódhassatok Dolgaitokban, Dolgainkban mind az időknek végéiglen.

Hütestársával egyetemben őszinte szeretettel és meleg barátsággal küldi szíves² köszöntését

Költ Kolozsvárt, az Úrnak 1982.³
esztendejében Minden Szentek
innapja után való Csötörtöken

Kegyelmeteknek méltatlan
szolgája, legkisebb barátja

Szabó T. Attila mpr⁴

Mint írtam, Máté Jakab özvegye is emlékezett erre a levélre, amit óvatosságból egy leragasztatlan, sima, címzés nélküli borítékban hoztak át a határon. A férje aztán telefonált az Illyés-lakásra, Illyés Gyulánéval megbeszéltek egy időpontot, s a levelet Máté Jakab ott adta át neki, Illyés Gyulával nem találkozott. Arról, hogy Illyés Gyula reagált volna a levélre, ők nem értesültek.

Máté Jakab nyilván november közepén-végén vagy decemberben vihette el a levelet Illyésékhez. Illyés Gyuláné pedig valószínűleg átadta vagy felolvasta a férjének, bár a kiadott naplójegyzetekben a levélről nincs említés. Ez azonban Illyés erdélyi vonatkozásokkal kapcsolatos naplójegyzeteinek az óvatosságából (ami a naplóbeli idézetekből már az előző cikkemben is látható) szintén származhat, illetve Illyés egyébként sem jegyzett fel minden eseményt, fontosak is maradtak említetlenül (például nyolcvanadik születésnapjának a köszöntéseiről is alig ír), s a válogatáskor szintén maradhatott ki anyag. Illyés Gyula ekkor már egyre fáradtabb, olykor a betegsége is erősebben jelentkezik. 1982 végéig még rendszeresebben vezeti naplóját, 1983 elején már ritkábban, utolsó feljegyzése február 21-ről való. A naplójegyzetekhez „A Semmi közelít” címmel ILLYÉS GYULÁNÉ ír folytatást február 13-tól április 15-ig, férje haláláig, és számol be Illyés utolsó, február 27-től már kórházban töltött napjairól (l. ILLYÉS 1995.).

Újra írva Illyés Gyula és Szabó T. Attila kapcsolatáról, a megtalált levél közlésén és kommentálásán kívül előző cikkemhez még egy-két kisebb pótlást és korrekciót tennék. Az Illyésnek Szabó T. által küldött és dedikált könyveket TAKÁCS MÁRIA (2002: 339) összeállítása alapján eggyel még kiegészítem: Anyanyelvünk művelése. Cikkék és tanulmányok. Összeállította GÁLFFY MÓZES és MURÁDIN LÁSZLÓ. Kritérion Könyvkiadó, Bukarest, 1975.; a dedikáció: „Illyés Gyulának tisztelő barátsággal | és igaz szeretettel | 1975 Karácsonyán | Szabó T. Attila”. (A dedikációban a sorokat vonással választottam el.) Szabó T.

² A *szíves* szó egy lehúzott *meleg* szó fölé írva.

³ A 9-es javítva.

⁴ mpr = manu propria 'saját kezével'.

ezt a gyűjteményes kötetet azért is dedikálhatta Illyésnek, mert SZABÓ T.-től is közöl két nyelvtörténeti tárgyú cikket, s „Örök nyelvújítás” címmel a kezdő írás szintén tőle származik (l. uo. 5–8). Figyelmemet e könyv korábban azért kerülte el, mert – érthetően – nem Szabó T. neve alá volt besorolva. S megjegyzem még, hogy Illyés Gyula Szabó T. Attilához írt első levelének keltezését – a kolozsvári Szabó T.-hagyatékban a borítékra írt dátumnak megfelelően – először 1973. VII. 11-re tettem, Szabó T. válaszát pedig így VII. 24-re. Mivel azonban az Illyés-levelen nincs dátum, csak az elmosódott postabélyegzőből lehet rá következtetni, s Szabó T.-válaszlevelének (ami az Illyés Archívumban található) a hónapjelölése pedig VI. hónap olvasandó, mindkét levél keltét erre a hónapra kell tenni. A cikkemben lévő függelékben a levelek közlésekor már ez így is van, s indokoltam az Illyés-level keltezésének korrigálását is (l. A. MOLNÁR 2007: 482, 485–6). Cikkemben egy LŐRINCZE LAJOS írta visszaemlékezésre hivatkozva arról szintén szoltam, amikor többek között ő és néhány kulturális vezető Illyést nyolcvanadik születésnapján a lakásán köszöntötték. Ekkor pedig átvettem a cikkbeli téves dátumot (1983. november 2.), a helyes évszám 1982. Ugyanitt LŐRINCZE azt is megjegyzi, hogy ekkor Hubay Miklós, a Magyar Írószövetség elnöke Illyés egy gondolatmenetét folytatva megemlítette, lehet tárgyalni a szomszédos népek íróival, a románokkal is; Jebeleanu nemrég azt kérdezte tőle, hogy van az én kedves, nagyszerű barátom, Illyés Gyula. Ehhez még tegyük hozzá, hogy az akkori diktatórikus román politikai légkör miatt abban az időben Eugen Jebeleanu – aki a magyar irodalom kiemelkedő, elismert fordítója is, és 1973-ban Herder-díjat kapott (l. VillrLex. 1977: 603) – nyilvánosan azért ilyet nem mert mondani (ő sem). Naplójában 1979. május 21-én ILLYÉS azt jegyzi fel, hogy a lakásukon a váratlanul jelentkező Sütő Andrással, Farkas Árpáddal és Ablonczy [László]val vacsorázva jó hangulatú beszélgetés közben Sütő hírt ad neki „a román Írószövetség nevezetes üléséről, amikor Dobozy [Imre, az Írószövetség akkori elnöke] túl diplomatikus levelét, majd az arra küldött választ fölolvasták. Első hozzászóló Barbu volt. »Illyés Gyula 56-ban kommunistákat akasztatott, s ezért... még keményebb kioktatás jár neki« stb. S így a többiek is – Sütő András ezért kért szót. Jebeleanu csak a folyosón suttogott neki baráti szót, bent a teremben fejté az előtte való szék támlájára lapította” (ILLYÉS 1994: 61).

A hivatkozott irodalom

- A. MOLNÁR FERENC 2007. Szabó T. Attila egy levele Illyés Gyulához és ami körülötte feltárult. Szabó T. Attila és Illyés Gyula kapcsolatáról. Magyar Nyelv 477–88.
- ANTAL ÁRPÁD 1997. Emlékezés a kilencvenéves Szabó T. Attilára (Balassa Iván könyvének margójára). Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények 41: 3–22.
- ILLYÉS GYULA 1994. Naplójegyzetek. 1979–1980. Válogatta, szerkesztette, sajtó alá rendezte ILLYÉS GYULÁNÉ és ILLYÉS MÁRIA. Századvég Kiadó, Bp.
- ILLYÉS GYULA 1995. Naplójegyzetek. 1981–1983. Válogatta, szerkesztette, sajtó alá rendezte ILLYÉS GYULÁNÉ és ILLYÉS MÁRIA. Osiris–Századvég Kiadó, Bp.
- TAKÁCS MÁRIA 2002. Illyés Gyula könyvtára. II. kötet. Wosinszky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd.
- VillrLex. 1977. Világirodalmi lexikon. Főszerk. KIRÁLY ISTVÁN. Felelős szerk. SZERDAHELYI ISTVÁN. Akadémiai Kiadó, Bp. 5. kötet.

A. MOLNÁR FERENC